

**MEDZINÁRODNÝ PRVOK
AKO *CONDITIO SINE QUA NON*
PRE UPLATNENIE NORIEM
MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA SÚKROMNÉHO?**

doc. JUDr. Peter Lysina, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov
peter.lysina@flaw.uniba.sk

JUDr. Katarína Burdová, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov
katarina.burdova@flaw.uniba.sk

Mgr. Dominika Gornaľová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov
dominika.gornalova@flaw.uniba.sk

**Medzinárodný prvok ako *conditio sine qua non* pre uplatnenie
noriem medzinárodného práva súkromného?**

Príspevok sa zameriava na analytické zhodnotenie konceptu medzinárodného prvku v kolíznoprávnej rovine, ktorý slovenské právo vníma ako nevyhnutnosť pre uplatnenie noriem medzinárodného práva súkromného. S poukázaním na existujúce nedostatky súčasného ponímania má príspevok ambíciu ponúknuť alternatívu ku konceptu medzinárodného prvku, pričom osobitne analyzuje možnosti zapojenia výlučne objektívne daných faktorov a subjektívneho faktora, ktorým je vôľa účastníkov právneho vzťahu. Záverečná časť príspevku patrí priamo ponúkanému riešeniu a vymedzeniu alternatívneho konceptu, ktorým je stret právnych poriadkov.

L'élément étranger comme *condition sine qua non* de l'application des règles du droit international privé?

L'article se concentre sur l'évaluation analytique du concept d'élément étranger au niveau des conflits de lois, que le droit slovaque perçoit comme une nécessité pour l'application des normes du droit international privé. Soulignant les lacunes existantes de la compréhension actuelle, l'article a l'ambition d'offrir une alternative au concept, tout en analysant spécifiquement les possibilités de n'impliquer que des facteurs objectivement donnés et le facteur subjectif (volonté des participants à la relation juridique). La dernière partie de l'article appartient directement à la présentation de la solution proposée et à la définition du concept alternatif – conflit de lois.

Foreign element as a *conditio sine qua non* for the application of the rules of private international law?

The paper focuses on the analytical evaluation of the concept of the foreign element in the conflict of laws level, which Slovak law perceives as a necessity for the application of the norms of private international law. Pointing out the existing shortcomings of the current understanding, the paper has the ambition to offer an alternative to the concept, while specifically analysing the possibilities of involving only objectively given factors and the subjective factor (will of the participants to the legal relationship). The final part of the paper belongs directly to presentation of the offered solution and the definition of the alternative concept – conflict of laws.

Kľúčové slová: medzinárodný prvok, teória MPS, ZMPS, právo EÚ, kolízne normy

Mots clés: élément étranger, théorie du droit international privé, Loi sur le droit international privé, droit de l'UE, règles de conflit de lois

Keywords: foreign element, theory of private international law, PILA, EU law, conflict of laws rules

Úvod

Uplatnenie noriem medzinárodného práva súkromného (ďalej len ako „MPS“) je v celosvetovom meradle viazané na rôzne podmienky. Kým v prípade niektorých prístupov je pre uplatnenie noriem MPS rozhodujúci stret právnych poriadkov, v prípade iných to je medzinárodný,¹ či cezhraničný prvok prítomný v právnom vzťahu súkromnoprávnej povahy.

¹ Upozorňujeme na synonymné používanie pojmov „cudzí prvok“ a „medzinárodný prvok“ v podmienkach slovenského MPS.

V tomto zmysle teória slovenského MPS, výrazne podporovaná právnou praxou, sa radí do skupiny, pre ktorú je príznačný koncept medzinárodného prvku ako esenciálneho faktora pre uplatnenie noriem MPS. Už tradične sa u nás nazerá na MPS ako na súbor právnych noriem, ktoré sú určené výlučne na úpravu občianskoprávných, obchodných, rodinných, pracovných a iných podobných vzťahov s medzinárodným prvkom.² Prítomnosť, či existencia medzinárodného prvku v určitom právnom vzťahu následne rozhoduje o tom, či tento právny vzťah máme posudzovať optikou MPS.³ Obdobne sa k významu medzinárodného prvku pre aplikáciu noriem MPS stavia aj §1 zákona č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom v platnom znení (ďalej len „ZMPS“), podľa ktorého „*Účelom tohto zákona je ustanoviť, ktorým právnym poriadkom sa spravujú občianskoprávne, obchodné, rodinné, pracovné a iné podobné vzťahy s medzinárodným prvkom, upraviť právne postavenie cudzincov, ako aj ustanoviť postup slovenských justičných orgánov pri úprave týchto vzťahov a rozhodovanie o nich a tým napomáhať medzinárodnej spolupráci*“. Aj z citovaného ustanovenia ZMPS je zrejmé, že esenciálnou podmienkou pre uplatnenie zákona je prítomnosť medzinárodného prvku v súkromnoprávnom vzťahu.

Vychádzajúc z uvedeného, javí sa byť odôvodnený záver o nespochybniteľnom význame medzinárodného prvku z pohľadu MPS a uplatnenia noriem MPS. Avšak, ako to už neraz býva, aj tu sa vynára rad otázok. Hneď tou prvou je otázka, čo to medzinárodný prvok je? Tu je potrebné objektívne priznať, že ZMPS neprináša legálnu definíciu medzinárodného prvku, ba dokonca ani demonštratívny výpočet prípadov, ktoré by bolo možné označiť ako medzinárodný prvok v súkromnoprávnom vzťahu. Tento nedostatok supljuje teória práva, ktorá tradične ako medzinárodný prvok vníma subjekt, objekt a právnu skutočnosť (okolnosť) rozhodujúcu pre vznik, zmenu, či zánik právneho vzťahu.⁴ A práve takáto „výpomoc“ teóriou práva, hoc nevyhnutná pre uplatnenie ZMPS otvára ďalšiu otázku, tentokrát teoreticko-právnej povahy, a to otázku kompatibility pojmu „medzinárodný prvok“ so všeobecne prijímaným pojmom „prvok“ právneho vzťahu. Už na prvý pohľad

² LYSINA, P. – ĎURIŠ, M. – HAŤAPKA, M. a kol.: *Medzinárodné právo súkromné*. 2. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2016. s. 50

³ CSACH, K. – GREGOVÁ ŠIRICOVÁ, E. – JÚDOVÁ, E.: *Úvod do štúdia medzinárodného práva súkromného a procesného*. 2. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer, 2018. s. 16

⁴ V tejto súvislosti pozri napr. LYSINA, P. – ĎURIŠ, M. – HAŤAPKA, M. a kol.: *Medzinárodné právo súkromné*. 2. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2016. s. 50 príp. CSACH, K. – ŠIRICOVÁ, E.: *Úvod do štúdia medzinárodného práva súkromného a procesného*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Ústav európskeho práva, 2011. s. 16.

je tu značná disproporcia, ktorá sa prejavuje minimálne v tom, že jedna z foriem výskytu medzinárodného prvku nie je prvkom ale predpokladom právneho vzťahu. Iste, dalo by sa namietat', že medzinárodný prvok a prvok sa týkajú rozdielnych otázok a preto ich nemožno spájať. No vzápätí sa nedá nepoukázať na zvyšné prípady medzinárodného prvku, ktorými sú subjekt a objekt, čiže tradičné prvky právneho vzťahu.

Vyššie uvedené skutočnosti nás nútia nastoliť hneď viacero otázok ohľadne správnosti takéhoto prístupu k esenciálnej podmienke pre uplatnenie noriem MPS. Osobitne tu rezonujú predovšetkým otázky: „Poskytuje koncept medzinárodného prvku potrebnú právnu istotu pokiaľ ide o uplatnenie noriem MPS?“ S touto otázkou je úzko spätá aj ďalšia otázka: „Je koncept medzinárodného prvku ako esenciálnej podmienky pre uplatnenie noriem MPS správnym?“ Napokon, vyústením je otázka: „Nebolo by vhodnejšie a azda aj správnejšie od tohto konceptu upustiť a zamerať sa na iné, možno vhodnejšie charakteristiky uplatnenia noriem MPS?“

Na tieto a ďalšie, súvisiace otázky prináša odpoveď predkladaný príspevok, ktorý sa v prvej časti venuje tomu, čo to je medzinárodný prvok a aký je jeho význam z pohľadu uplatnenia noriem MPS. Zhodnotenie správnosti zotrvávania na existujúcom koncepte medzinárodného prvku je obsahom druhej časti a tretej časti, kde autori predkladajú dva rôzne pohľady na koncept medzinárodného prvku so zvýraznením objektívneho faktora a subjektívneho faktora.. Napokon, tretia časť prináša možné riešenia na identifikované nedostatky, či problémy späté s konceptom medzinárodného prvku ako esenciálnej podmienky pre uplatnenie noriem MPS. Zdôrazňujeme, že skúmaniu problematiky sa venujeme len v rovine kolízneho práva. Medzinárodný prvok spätý s procesnou úpravou nie je predmetom skúmania.

1. Koncept medzinárodného prvku ako *conditio sine qua non* pre uplatnenie noriem medzinárodného práva súkromného

1.1 Pojem medzinárodný prvok

Medzinárodný prvok predstavuje jeden zo základných znakov slovenského MPS. Koncepcia medzinárodného prvku v rámci slovenského MPS má pôvod v doteraz platnom zákone ZMPS. Naopak, zákon č. 41/1948 Zb. o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém

a o právním postavení cizinců v oboru práva soukromého, který bol nahradený dnes platnou právnou úpravou koncept medzinárodného prvku neobsahoval.

Aktuálne platný ZMPS vychádza z konceptu apliovania noriem MPS za predpokladu splnenia dvoch kumulatívnych podmienok, ktorými sú (i) existencia súkromnoprávneho vzťahu a (ii) existencia medzinárodného prvku. Existencia medzinárodného prvku je tak legislatívnou podmienkou *sine qua non* pre aplikáciu noriem MPS.

Z hľadiska MPS však nestačí samotná existencia medzinárodného prvku, teda existencia vzťahu k zahraničiu. Právna teória sa zhoduje na ďalšej podmienke pre aplikáciu noriem MPS a to existenciu právne relevantného medzinárodného prvku.⁵

Napriek tomu, že platná slovenská legislatíva viaže na prítomnosť medzinárodného prvku použitie noriem MPS, pojem medzinárodný prvok nemá legálnu definíciu a v súkromnoprávnom vzťahu sa môže nachádzať vo viacerých formách.

V rámci česko-slovenskej právnej teórie sa vyskytuje viacero rôznych názorov na otázku, v akej forme sa medzinárodný prvok môže v súkromnoprávnom vzťahu nachádzať, pričom nie je vylúčená ani kombinácia viacerých medzinárodných prvkov v jednom súkromnoprávnom vzťahu. Tomko a Valentovič uvádzajú, že medzinárodný prvok sa v skutkovej povahe právneho pomeru môže prejaviť práve v troch formách, a to v subjekte právneho pomeru, ktorým sú fyzické alebo právnické osoby, v predmete, ktorého sa právny pomer týka a ktorý sa nachádza v cudzine alebo v právnej skutočnosti, ktorá je rozhodná pre vznik, zmenu alebo zánik právneho pomeru.⁶

Z čiastočne rozdielneho vymedzenia foriem, v ktorých sa môže medzinárodný prvok v súkromnoprávnom vzťahu nachádzať vychádza Kučera a Tichý, ktorí medzi formy medzinárodného prvku zaradujú okrem subjektu právneho vzťahu, predmet právneho vzťahu, právnu skutočnosť aj akcesorický právny vzťah.⁷ Naopak, Csach, Gregová Širicová a Júdová zaradujú medzi formy, v ktorých sa medzinárodný prvok môže nachádzať subjekt rovnako ako predošlí autori ale aj priamy či nepriamy predmet právneho vzťahu či inú relevantnú právnu skutočnosť.⁸ V neposlednom rade autorský kolektív pod vedením Lysinu,

⁵ KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé*. 7. doplnené vydanie. Brno: Doplněk, 2009. s. 18.

⁶ TOMKO J., VALENTOVIČ Z.: *Mezinárodní právo soukromé. Všeobecná část*. Právnická fakulta Univerzity Komenského. 1978. s. 5.

⁷ KUČERA Z., TICHÝ L.: *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním. Komentář*. Praha: Panorama. 1989. s. 25.

⁸ CSACH K., GREGOVÁ ŠIRICOVÁ E., JÚDOVÁ E.: *Úvod do štúdia medzinárodného práva súkromného a procesného*. 2. vydanie. Wolters Kluwer. 2018. s. 16.

Đuriša a Haťapku zaradzuje medzi kategórie formy subjekt, objekt, právnu skutočnosť a právny (akcesorický vzťah).⁹

Jednotlivé odborné a vedecké publikácie sa tak už na prvý pohľad líšia v definovaní foriem v rámci ktorých sa môže medzinárodný prvok v súkromnoprávnom vzťahu nachádzať. Každá z vybraných publikácií do tejto kategórie zaradzuje subjekt a právnu skutočnosť, ktorá má za následok vznik, zmenu alebo zánik právneho vzťahu. Rozdiel však nastáva pri akcesorickom vzťahu, predmete (dokonca aj v rozsahu pojmu predmet) a v medzinárodnom prvku v objekte. Pojem medzinárodný prvok tak nemožno absolutizovať a zúžiť iba na určité formy medzinárodného prvku za súčasného vylúčenia iných foriem.

1.2 Využívanie konceptu medzinárodného prvku v členských štátoch EÚ a v MPS EÚ

Pri analýze konceptu medzinárodného prvku má podľa nášho názoru význam aj faktor komparácie, ktorý predstavuje porovnanie s úpravou medzinárodného prvku v MPS členských štátov EÚ, a to ako v národnej právnej úprave, tak aj v úprave unijnej povahy.

Pokiaľ ide o úpravu na národnej úrovni, okrem slovenského MPS využíva koncept medzinárodného prvku aj české MPS, konkrétne zákon č. 91/2012 Sb. o mezinárodním právu súkromém spája v § 1 aplikáciu tohto zákona na v ňom vymedzené právne pomery s medzinárodným prvkom.¹⁰ Na rozdiel od týchto dvoch štátov, MPS žiadneho ďalšieho členského štátu EÚ pritom z konceptu medzinárodného prvku pre aplikáciu noriem MPS nevychádza.

Na úrovni unijnej sú normy MPS EÚ upravené v celom rade právnych aktov majúcich právny základ v čl. 81 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, pričom tento článok prezumuje rozvoj justičnej spolupráce v občianskych veciach s cezhraničnými dôsledkami.

Čo sa týka jednotlivých právnych aktov, ktoré boli prijaté za účelom posilnenia justičnej spolupráce, tak tieto explicitne nevyžadujú existenciu medzinárodného prvku pre aplikáciu vlastných noriem. V tejto súvislosti sa budeme venovať najmä Nariadeniu Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 zo 17. júna 2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky¹¹ (ďalej len „nariadenie Rím I“) a Nariadeniu Európskeho

⁹ LYSINA, P., ĎURIŠ, M., HAŤAPKA, M. a kol.: *Medzinárodné právo súkromné*. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck. 2016, s. 544.

¹⁰ Porovnaj § 1 zákona č. 91/2012 Sb. o mezinárodním právu súkromém v platnom znení.

¹¹ Ú. v. EÚ L 177, 4.7.2008, s. 6 – 16

parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky¹² (ďalej len „nariadenie Rím II“).

Nariadenie Rím I a obdobne aj Nariadenie Rím II vymedzujú rozsah svojej pôsobnosti pozitívne tým spôsobom, že sa budú aplikovať v situáciách, v ktorých dôjde k stretu rôznych právnych poriadkov.¹³ Anglická verzia oboch nariadení používa pritom pojem *conflict of laws*, ktorý podľa dôvodovej správy vydanej k Nariadeniu Rím II možno vyložiť ako: „*situácie, v ktorých sa nachádza jeden alebo viac prvkov, ktoré sú cudzie pre domáci spoločenský život daného štátu a ktorý si vyžaduje uplatnenie viacerých právnych systémov.*“¹⁴ Táto definícia na prvý pohľad môže evokovať podobné vymedzenie medzinárodného prvku, ako sa nachádza v českej a slovenskej literatúre. Tá vychádza z premisy, že stret alebo kolízia právnych poriadkov je spôsobená práve existenciou medzinárodného prvku. Je však na mieste položiť si otázku, či práve nejednoznačnosť definovania medzinárodného prvku (neexistencia zákonom stanovenej právnej definície medzinárodného prvku) v českej a slovenskej literatúre nezužuje rozsah súkromnoprávných vzťahov, na ktoré je možné aplikovať normy MPS o súkromnoprávne vzťahy, v ktorých sa medzinárodný prvok v zmysle zužujúceho výkladu českej a slovenskej teórie MPS nenachádza, avšak k vzniku kolízie právnych poriadkov v danom súkromnoprávnom vzťahu napriek tomu dochádza.

Za takúto situáciu môžeme považovať aj voľbu práva uskutočnenú na základe čl. 3 ods. 3 Nariadenia Rím I, ktorá sama o sebe postačuje na vznik kolízie právnych poriadkov.¹⁵ Zároveň, akýkoľvek odkaz na cudzí štát, ktorý odôvodnene vyvolá otázku, ktorý z dvoch alebo viacerých dotknutých právnych poriadkov by mal upravovať predmetnú povinnosť. Weller uvádza, že otázka, ktorý z konfliktných právnych poriadkov sa má aplikovať môže vzniknúť už v momente ak strany uzatvorí zmluvu v cudzom jazyku, ktorá by mohla implikovať voľbu cudzieho práva, aj napriek tomu, že použitie cudzieho jazyka samo o sebe nespĺňa požiadavky na voľbu práva v zmysle článku 3 ods. 2 druhej vety Nariadenia Rím I.¹⁶

¹² Ú. v. EÚ L 199, 31.7.2007, s. 40–49

¹³ Porovnaj článok 1 ods. 1 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 zo 17. júna 2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (Rím I) a článok 1 ods. 1 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (Rím II).

¹⁴ *Regulation of the European parliament and the Council on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II). Explanatory Memorandum.* Brusel. 2003. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0427:FIN:EN:PDF> s. 8.

¹⁵ CALLIESS, G.P.: *Rome Regulations. Commentary.* Second edition. Wolters Kluwer. 2015. s. 41.

¹⁶ *Ibid.* s. 42.

Môžeme tak skonštatovať, že Nariadenie Rím I vychádza z koncepcie aplikovania noriem MPS v prípadoch, kedy v súkromno-právnom vzťahu došlo ku kolízii dvoch alebo viacerých právnych poriadkov, pričom táto kolízia môže byť spôsobená širším rozsahom skutočností a javov, ako to pripúšťa slovenská vnútroštátna úprava.

Berúc do úvahy uvedené, možno na tomto mieste skonštatovať, že hoci česká a slovenská teória MPS vychádza z konceptu medzinárodného prvku, z vyššie uvedeného vyplýva, že tento nemá legálnu definíciu. Okrem toho, teória MPS sa výrazne líši v otázke ako možno nazerať na pojem medzinárodný prvok. Nakoľko sa koncepcia medzinárodného prvku okrem českého a slovenského MPS v rámci iných členských štátov EÚ nevyužíva, je na mieste zväziť aj možnú zmenu prístupu v rámci slovenského MPS, pričom ako významné sa javí zväziť a zhodnotiť možnosť aplikácie noriem MPS na súkromnoprávne vzťahy, v ktorých sa síce medzinárodný prvok na prvý pohľad nena-chádza, avšak dochádza v nich ku kolízii dvoch alebo viacerých právnych poriadkov.

2. Objektívny faktor a subjektívny faktor a ich význam pre uplatnenie noriem MPS

Vyššie sme v rovine *de lege lata* poukázali na existujúce rozdiely späť s uplatňovaním noriem MPS, a to vo viacerých rovinách. V prvom rade to boli rozdiely v ponímaní medzinárodného prvku ako *conditio sine qua non* pre uplatnenie noriem MPS, kde sa ukázalo, že v priestore EÚ, s výnimkou Slovenskej republiky a Českej republiky, takéto postavenie medzinárodnému prvku žiaden právny poriadok neprisuduje. Následne sme poukázali na to, že ani v slovenskom MPS nie je koncept medzinárodného prvku ako *conditio sine qua non* pre uplatnenie noriem MPS bezproblémový. Problémy sa spájajú predovšetkým s priestorom pre rôznu interpretáciu tohto konceptu, čo má akiste dopad na právnu istotu späť s uplatňovaním noriem MPS. Práve preto považujeme za potrebné zamyslieť sa nad možnou náhradou tohto konceptu, ktorá by mala reflektovať existujúce nedostatky a vyvarovať sa im. V záujme sformulovania adekvátnej náhrady vidíme ako nevyhnutné vysporiadať sa v prvom rade s otázkou, či by pre uplatňovanie noriem MPS mali byť rozhodujúce len objektívne existujúce skutočnosti, alebo či je vhodné, aby účastníci právneho vzťahu mali možnosť prejavom vôle ovplyvniť uplatnenie noriem MPS (teda či je možné prihliadať aj na subjektívny faktor).

2.1 Uplatnenie noriem MPS viazané na objektívne existujúce skutočnosti?

Mali by sme trvať na požiadavke objektívnej väzby súkromnoprávneho vzťahu k cudzine ako predpokladu aplikácie kolíznych noriem? Túto otázku je potrebné posudzovať odlišne na jednej strane z národnej perspektívy a na strane druhej z perspektívy európskej (máme na mysli EÚ) a medzinárodnej.

Z pohľadu národnej úpravy MPS je potrebné zohľadniť, že ide o samostatné právne odvetvie, ktorého predmet právnej úpravy by mal byť definovaný čo najjednoznačnejšie a to aj vzhľadom k špecifickosti metód využívaných na jeho právnu úpravu. Najmä kolízna metóda totiž, odkazom na cudzie právo, prikazuje slovenským justičným orgánom realizovať na území Slovenskej republiky predstavu zahraničného zákonodarcu o materiálnej spravodlivosti. Iste, aj slovenské MPS aplikuje inštitúty výhrady verejného poriadku či imperatívne normy, avšak prostredníctvom týchto nástrojov dochádza ku korekciám hmotnoprávných riešení stanovených cudzím právom len výnimočne (viď inštitút výhrady verejného poriadku) alebo okrajovo (imperatívne normy). S výnimkou materializovanej voľby práva či rôznych materializovaných kolíznych noriem je filozofiou kolíznej normy nahradenie slovenského práva právom rozhodným, nech už je to ktorékoľvek právo. Ide teda o taký zásah do suverenity štátu, pre ktorý by mali byť jasne stanovené pravidlá a to nielen na úrovni kolíznych noriem ale aj na úrovni vymedzenia predmetu, na ktorý je možné tento prístup aplikovať. Domnievame sa, že požiadavka existencie objektívnej väzby je spôsobilá dosiahnuť tento cieľ. Jej doplnenie o skúmanie intenzity objektívnej väzby k cudzine v rámci ktorej je možné zohľadniť aj legitímne očakávania strán zasa posilňujú právnu istotu a umožňujú aplikovať požiadavku objektívnej väzby flexibilne so zohľadnením konkrétnych okolností konkrétneho prípadu. Domnievame sa, že tento prvok flexibility je nevyhnutný v súčasnej situácii, kedy sa takmer v každom súkromnoprávnom vzťahu vyskytuje medzinárodný prvok. Takýto prístup totiž na jednej strane dáva priestor úvahe orgánu aplikácie práva, či by v danom prípade kvalifikácia pomeru ako pomeru s medzinárodným prvok nebola neprimeraná, na druhej strane však očakávania strán môžu, avšak len v hraničných prípadoch, predstavovať istý korektív.¹⁷

¹⁷ ROZEHNALOVÁ, N.: *Instituty českého mezinárodního práva soukromého*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. s. 21 a nasl., BOGDAN, M.: *Private international Law as component of the Law of the Forum*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, s. 25 a nasl.

Umožnením aplikácie noriem MPS aj na čisto vnútroštátnej situácie bez akejkoľvek väzby k cudziemu právu či možnosť vylúčenia aplikácie kolíznej normy aj v tých prípadoch, kedy objektívna väzba existuje by viedli k vytváraniu paralelnej úpravy súkromnoprávných vzťahov na našom území. *De facto* by tu existovali dva systémy právnej úpravy – hmotné právo slovenské alebo hmotné právo cudzieho štátu ak naň odkazuje slovenská kolízna norma, dostupné pre všetky súkromnoprávne vzťahy. Výber medzi tou ktorou sústavou by závisel od rozhodnutia subjektov právneho vzťahu. V prípade požiadavky objektívnej väzby je uplatniteľnosť oboch sústav objektívne oddelená.

Iste, na mieste je argument, že v prípade vnútroštátnych vzťahov by kolízna norma predsa vždy odkazovala na právo slovenské a len v tých prípadoch, kedy kolízna norma umožňuje voľbu práva by bolo možné dospieť k cudziemu právu ako právu rozhodnému. Určite je tento argument relevantný, avšak je vhodné, aby územný suverén čo i len teoreticky pripustil, aby o tom, či sa uplatní jeho predstava o materiálnej spravodlivosti alebo nie, rozhodovali subjekty? Ak využijeme požiadavku existencie objektívnej väzby pomeru k cudzine, je to štát ako suverén, ktorý rozhoduje o tom, v ktorých prípadoch pripúšťa aplikáciu cudzieho práva a v ktorých objektívne nie je daný dôvod, aby z vlastnej predstavy materiálnej spravodlivosti ustupoval. Diskutabilné môže byť dokazovanie vôle strán, hoci určite ani dokazovanie objektívnej väzby či prípadného obchádzania zákona v snahe dosiahnuť aplikáciu cudzieho práva nie je jednoduché..

Ak skúmame túto otázku v kontexte unifikačných snáh EÚ či medzinárodných organizácií, je potrebné zohľadniť širší kontext a najmä situácie s tzv. relatívnym medzinárodným prvkom. V takýchto prípadoch by mal byť (a spravidla aj je – viď čl. 3 ods. 3 nariadenia Rím I) dosah unifikačných snáh širší v tom zmysle, že by mal stanoviť pravidlá aj pre také situácie, ktoré sú z pohľadu určitého zmluvného či členského štátu čisto vnútroštátne a pri ktorých sa podaním návrh na začatie konania v cudzine subjekty snažia vyhnúť domácejmu súdu či domácej právnej úprave.

Najmä aj sa unifikované pravidlá týkajú nielen otázky rozhodného práva ale aj otázok procesných najmä úpravy medzinárodnej právomoci, medzinárodnej litispendencie či uznávania a výkonu cudzích rozhodnutí. Je totiž nevyhnutné, aby podmienky pre uplatnenie týchto pravidiel boli širšie a na jednej strane umožňovali štátu, s ktorým situácia nemá žiadnu väzbu, zohľadniť túto skutočnosť v rámci určovania rozhodného práva tak, aby výsledok aplikácie práva – rozhodnutie, bolo možné uznať v štáte, ku ktorému jedinému má situácia objektívnu väzbu. A tiež, je potrebné pôsobnosť týchto pravidiel nastaviť tak,

aby nedochádzalo v prípadoch s relatívnym medzinárodným prvkom k paralelným konaniam, teda, aby aj súd toto štátu, s ktorým jediným má situáciu objektívnu väzbu mohol aplikovať spoločné pravidlá medzinárodnej litispencie na takéto prípady.

Inými slovami, kým v prípade národnej úrovne v zásade je potrebné, z dôvodov uvedených vyššie, rozlišovať len situácie čisto vnútroštátne a situácie s medzinárodným prvkom, v prípade unifikovaných nástrojov je potrebné do istej miery pokryť (napr. medzinárodnej litispencie či uznávania a výkonu cudzích rozhodnutí) aj prípady, ktoré sa javia byť z pohľadu zmluvného štátu čisto vnútroštátnymi a k ich internacionalizácii došlo či už voľbou cudzieho súdu alebo cudzieho práva.

2.2 Možnosť prejavom vôle ovplyvniť uplatnenie noriem MPS?

Je prípustné, aby prejav vôle účastníkov právneho vzťahu rozhodoval o tom, či dôjde k uplatneniu noriem MPS? Inak povedané, malo by pozitívne právo poskytovať autonómii vôle až taký význam, aby táto ako jediný faktor vplývala na uplatnenie noriem MPS? Ak áno, je takýto trend žiadúci?

Pri hľadaní odpovede na prvú, resp. prvú a druhú otázku súčasne, je potrebné vychádzať z toho, že MPS je tradične ponímané ako súčasť súkromného práva.¹⁸ Pri súkromnom práve je vhodné pripomenúť Lubyho a jeho zdôraznenie princípu súkromnoprávnej autonómie. Jej podstatou je právna zásada, že každý jednotlivec je oprávnený svoje súkromnoprávne pomery upraviť podľa svojej vôle a vlastným prejavom vôle. Luby v tejto súvislosti ďalej konštatuje, že väčšina noriem súkromného práva sa spravuje takouto zásadou.¹⁹ Okrem toho je potrebné poukázať aj na ústavnú zásadu, v zmysle ktorej „*každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá*“.²⁰ Pri premietnutí do roviny MPS možno skonštatovať, že aj v tomto odvetví slovenského práva by uvedené malo platiť do dôsledkov. Inak povedané, pokiaľ to zákon nezakazuje, mali by mať účastníci možnosť vlastným prejavom vôle upraviť svoje súkromnoprávne pomery. V rovine MPS by to v zásade mohlo zakladať nielen možnosť výberu rozhodného práva, no rovnako tak možnosť rozhodnúť o aplikácii noriem MPS (tým, že účastníci v medziach toho, čo zákon nezakazuje ovplyvnia výber rozhodného práva). Jediným obme-

¹⁸ Samozrejme, toto nemožno povedať o medzinárodnom práve procesnom.

¹⁹ LUBY, Š.: *Základy všeobecného súkromného práva. III. vydanie*. Šamorín: Heuréka. 2002. s. 19.

²⁰ Čl. 2 ods. 3 Ústavy SR

dzením pre účastníkov právneho vzťahu, ktoré by ich limitovalo pri rozhodovaní o uplatnení noriem MPS by v duchu naznačeného mohol byť zákaz plynúci z platného práva.²¹

Okrem toho, limitovanie vecnej pôsobnosti kódexu MPS takým spôsobom, že aplikácia jeho ustanovení je prípustná len v prípade súkromnoprávných vzťahov s medzinárodným prvkom ako sme toho svedkami v prípade ZMPS nie je typické pre kódexy MPS a pomerne bežne sa vyskytujú kódexy, ktoré takéto obmedzenie neobsahujú.

Uvedené nás vedie k otázke, či požiadavka objektívneho medzinárodného prvku je skutočne nevyhnutým predpokladom pre aplikáciu noriem MPS a či by paradoxne, jej odstránenie naopak neprispelo k posilneniu právnej istoty subjektov súkromnoprávných vzťahov.

Nevýhodou požiadavky objektívnej väzby pomeru k cudzine je jej vágnosť, ktorá najmä v súčasnom globalizovanom svete ponecháva úvahe súdu príliš široký priestor a vyžaduje skúmanie a dokazovanie, ktoré môže byť v niektorých prípadoch zbytočne komplikované len na účely posúdenia, či aplikovať alebo nie normy MPS.

Ak by sme od tejto požiadavky upustili, toto riešenie by bolo akisťo vhodnejšie aj z hľadiska dokazovania, ktoré spočíva v preukazovaní toho, že všetky podstatné prvky situácie majú väzbu k tuzemsku, vhodnejšie ako dokazovanie, že určitá väzba k cudzine je dostatočne relevantná. Benefity tohto prístupu, ktorý na jednej strane umožní jednoznačne a systematicky vyriešiť v súčasnosti spornú voľbu práva či voľbu súdu vo vnútroštátnych vzťahoch v spojení s posilnením právnej istoty subjektov súkromnoprávných vzťahov, ktorí nebudú mať pochybnosti o možnosti aplikovať normy ZMPS na ich prípad jednoznačne prevažujú nad obavou (azda skôr akademickou) z toho, že aplikácia ZMPS by spôsobovala predlžovanie konaní v čisto vnútroštátnych veciach.

3. Medzinárodný prvok alebo? (úvahy de lege ferenda o najvhodnejšom koncepte pre uplatnenie noriem MPS)

Berúc do úvahy vyššie uvedené skutočnosti, vynára sa pred nami otázka, či je vhodné zotrvať na koncepte medzinárodný prvok ako *conditio sine qua non* pre uplatnenie noriem MPS. Pri skúmaní mož-

²¹ Porovnaj MALACKA, M.: *Kodifikace, unifikace, divergence a autonomie vůle stran*. In ROZEHNALOVÁ, N., DRLIČKOVÁ, K., VALDHANS, J. (Eds.) *Dny práva 2016 – Days of law 2016*. 2017. 67-89.

ného riešenia nemožno opomenúť to, že takýto koncept sa v súčasnosti v priestore EÚ objavuje len v slovenskom MPS a českom MPS. Nejde teda o všeobecne prijímaný koncept. Taktiež, ani v našich podmienkach nejde o koncept, ktorý by slovenské MPS, či české MPS malo „zakódované v DNA“. Medzinárodný prvok sa spája výlučne s ZMPS. V období pred prijatím ZMPS tento koncept neevidujeme a uplatnenie noriem MPS spájalo s koexistenciou princípu personálneho a teritoriálneho. Ako v tejto súvislosti konštatoval Luby, štát vykonáva zákonodarnú moc ako právomoc výsostnú podľa princípu personálneho a teritoriálneho, pričom úprava týchto dvoch princíпов nevyklučuje možnosť sporu o tom, právom ktorého štátu sa spravuje určitý právny vzťah. S možnosťou takéhoto konfliktu rátaajú normy MPS, ktoré sa uplatnia.²² Okrem toho, ako sme poukázali vyššie, pri koncepte medzinárodného prvku absentuje široká zhoda v nazeraní na obsah pojmu a z nej pramenia rozdiely v interpretácii, ktoré môžu mať negatívny dopad na právnu istotu späť s mierou predvídateľnosti uplatnenia noriem MPS.

V záujme eliminácie identifikovaných problémov a s cieľom zvýšenia právnej istoty v otázke kedy dôjde k uplatneniu noriem MPS ponúkame nasledovný návrh nahradenia konceptu medzinárodný prvok.

Východiskom pre náš návrh je návrat k obdobiu pred prijatím ZMPS. Riešenie by teda malo byť postavené na koexistencii princípu personality a teritoriality. Pripomíname, že v súlade s princípom teritoriality je pôsobnosť právneho poriadku v zásade vymedzená územím štátu, o ktorého právny poriadok ide. Inak povedané, právny poriadok bude na území dotknutého štátu zaväzovať všetkých, ktorí sa na danom území nachádzajú. Výnimku v tomto smere môžu predstavovať tzv. exterritoriálne osoby. Súčasne, v súlade s princípom personality bude právny poriadok štátu zaväzovať všetkých príslušníkov dotknutého štátu, a to bez ohľadu na to kde sa títo nachádzajú. To znamená, že právnomu poriadku budú štátni príslušníci dotknutého štátu podriadení i vtedy, keď sa zdržujú v cudzine.²³ Je jasné, že priestor pre uplatnenie noriem MPS bude daný len vtedy, keď dôjde ku kolízii uvedených princíпов, čo konštatoval už aj Luby, ktorý túto situáciu označoval ako konflikty medzi právnymi poriadkami viacerých štátov.²⁴

Pri zohľadnení uvedeného je zřejmé, že kolízia princípu personality a princípu teritoriality zodpovedá kolízii, resp. stretu viacerých právnych poriadkov. Akiste nebude pochýb o tom, že o kolízii teritoriality

²² LUBY, Š. : *Základy všeobecného súkromného práva. III. vydanie.* Šamorín: Heuréka. 2002. s. 30.

²³ LYSINA, P., ĎURIŠ, M., HAŤAPKA, M. a kol.: *Medzinárodné právo súkromné.* 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck. 2016, s. 100.

²⁴ LUBY, Š. : *Základy všeobecného súkromného práva. III. vydanie.* Šamorín: Heuréka. 2002. s. 30.

ty a personality nemožno hovoriť v súvislosti s rýdzo vnútroštátnym právnym vzťahom. Teda, kolízia princípov vyžaduje cezhraničný charakter právneho vzťahu, resp. to, aby v rámci právneho vzťahu kolidovali minimálne dva právne poriadky. Akceptovaním kolízie princípov personality a princípu teritoriality v uvedenom význame sa dostávame k podobnému konceptu, aký sa objavuje aj na úrovni EÚ v skôr analyzovaných aktoch sekundárneho práva. Preto na tomto mieste môžeme vysloviť našu preferenciu pre koncept stretu právnych poriadkov ako *conditio sine qua non* pre uplatnenie noriem MPS. Preferenciu odôvodňujeme predovšetkým nasledovnými skutočnosťami:

- máme za to, že koncept stret právnych poriadkov lepšie zodpovedá tomu, čo je esenciálne pre uplatnenie noriem MPS (kolízia princípu personality a princípu teritoriality);
- tento koncept nie je v našom MPS novinkou (viď obdobie pred prijatím ZMPS);
- koncept stretu právnych poriadkov nachádza svoje miesto v práve EÚ, pričom ide o všeobecne akceptovaný prístup členských štátov EÚ.

Keďže stret právnych poriadkov by automaticky viedol k uplatneniu noriem MPS, na tomto mieste považujeme za vhodné pristaviť sa ešte pri dvoch otázkach. Prvou je otázka, ako kvalifikovať stret právnych poriadkov, druhou zasa otázka, či stret právnych poriadkov vyžaduje objektívne okolnosti, alebo či je vhodné, aby stret právnych poriadkov bol založený prejavom vôle účastníkov právneho vzťahu.

Otázka identifikácie stretu právnych poriadkov, ktorý vedie k uplatneniu noriem MPS by mala byť zodpovedaná ultimatívne, to znamená tak, aby minimalizovala priestor pre rôzny výklad, či pochybnosti. Ako najvhodnejšie sa nám v tejto súvislosti javí za stret právnych poriadkov označiť každú situáciu, v ktorej je pochybnosť o tom, právo ktorého štátu uplatniť. Inak povedané, malo by ísť o situáciu, v ktorej v dôsledku kolízie právnych poriadkov v rámci právneho vzťahu prichádza teoreticky do úvahy uplatnenie minimálne dvoch právnych poriadkov. Odpoveď na to, ktorý právny poriadok spomedzi kolidujúcich sa uplatní poskytnú normy MPS, ktoré takto zabránia preneseniu kolízie, resp. stretu do praktickej roviny a tým vyriešia pochybnosť ohľadne uplatnenia rozhodného práva.

Otázka, či je vhodné, aby stret právnych poriadkov bol založený aj prejavom vôle účastníkov právneho vzťahu je mimoriadne komplikovaná. V tejto chvíli môžeme skonštatovať, že podľa nášho názoru pre uplatnenie noriem MPS by nemalo mať relevanciu, či ku stretu právnych poriadkov dôjde v dôsledku objektívne existujúcich skutočností, alebo z titulu prejavu vôle účastníkov právneho vzťahu. Máme za to, že

normy MPS by nemali slúžiť len ako „príkaz uplatnenia cudzieho práva“, no rovnako aj ako nástroj „ochrany vlastného práva“. Inak povedané, mali by to byť práve normy MPS, ktoré budú limitovať snahy o použitie cudzieho práva bez adekvátneho dôvodu (napr. postavená na špekulatívnom subjektívnom faktore). Spôsob, ako by mohli normy MPS plniť takúto ochrannú funkciu nie je potrebné kreovať, slovenské MPS ho už pozná. Konkrétne je upravený napr. aj v čl. 3 ods. 3 nariadenia Rím I, v súlade s ktorým „*ak sa v čase voľby všetky ostatné prvky súvisiace so situáciou nachádzajú v inej krajine, než je krajina, ktorej právo sa zvolilo, voľba strán nemá vplyv na uplatnenie ustanovení práva tejto inej krajiny, od ktorých sa nemožno odchyliť dohodou*“. Pri inkorporovaní obdobného ustanovenia do ZMPS nevidíme problém v tom, aby koncept stretu zákonov ako *conditio sine qua non* pre uplatnenie noriem MPS mohol byť daný ako na objektívnom základe (objektívne existujúce skutočnosti), tak aj na subjektívnom základe (prejav vôle účastníkov právneho vzťahu). Univerzálne (t. j. na všetky otázky patriace do predmetu úpravy slovenského MPS) uplatniteľné ustanovenie ZMPS by mohlo existovať napr. v znení „*ak sa v čase určovania rozhodného práva ostatné prvky súvisiace so situáciou nachádzajú v Slovenskej republike, pričom kolíznou normou bolo určené iné než slovenské právo, takéto určenie rozhodného práva nemá vplyv na uplatnenie takých ustanovení slovenského práva, od ktorých sa nemožno odchyliť dohodou*“. Máme za to, že takéto ustanovenie by výrazne limitovalo aj pokusy o obchádzanie zákona v MPS, keďže by eliminovalo priestor pre účastníkov právneho vzťahu k tomu, aby umelo vytvárali podmienky pre nadviazanie na iný právny poriadok. Umelo vytvorené podmienky by síce mali za následok uplatnenie noriem MPS, no v konečnom dôsledku by to pre účastníkov nič neprineslo, keďže kogentné normy slovenského práva by museli tak či tak aplikovať.

Záver

Napriek tomu, že slovenské MPS je založené na koncepte medzinárodného prvku, ktorý je teóriou i praxou považovaný za *conditio sine qua non* pre uplatnenie noriem MPS, skúmanie identifikovalo pri medzinárodnom prvku viacero problémov. V prvom rade, medzinárodný prvok nie je v ZMPS definovaný, teda legálna definícia absentuje. Následne, ani prístup slovenskej teórie MPS nie je jednotný, keďže rozdiely v nazeraní na obsah pojmu medzinárodný prvok sú zjavné. Tieto rozdiely následne reflektuje aj právna prax, čo akiste vplýva na právnu istotu predovšetkým v tom, že a priori nemožno vylúčiť, že rovnakú

situáciu jeden justičný orgán bude ponímať ako prítomnosť medzinárodného prvku spätá s aplikáciou noriem MPS, kým iný justičný orgán by v súkromnoprávnom vzťahu medzinárodný prvok nemusel vidieť, čo by viedlo k neaplikovaniu noriem MPS. Do tretice, opomenúť nemožno ani ten fakt, že koncept medzinárodný prvok nemožno považovať za niečo „geneticky dané“ slovenskému MPS. Ako taký sa spája len s jedným predpisom, a to ZMPS. V období pred prijatím ZMPS sa tento koncept v našom priestore neobjavuje. Za zmienku akiste stojí aj to, že v rámci EÚ sa koncept medzinárodného prvku ako *conditio sine qua non* pre uplatnenie noriem MPS neobjavuje takmer nikde. Výnimkou sú len Slovenská republika a Česká republika, teda dva štáty, ktorých platil, či stále platí ZMPS, ktorý tento koncept zaviedol.

Keďže koncept medzinárodného prvku sa ukazuje, čo do interpretácie ako nejednoznačný a čo do využívania ako marginálny, zamerali sme pozornosť na možnosť jeho nahradenia. Pri hľadaní vhodnej alternatívy sme sa najprv zamerali na to, či by pre uplatňovanie noriem MPS mali byť rozhodujúce len objektívne existujúce skutočnosti, alebo či je vhodné, aby účastníci právneho vzťahu mali možnosť prejavom vôle ovplyvniť uplatnenie noriem MPS (teda či je možné prihliadať aj na subjektívny faktor). Po zhodnotení všetkých alternatív sme dospeli k záveru, že pre uplatnenie noriem MPS by nemalo mať relevanciu to, či dôvodom pre ich uplatnenie sú výlučne objektívne existujúce skutočnosti (objektívny faktor), alebo aj vôľa účastníkov právneho vzťahu (subjektívny faktor). Rozhodovať by mal len výsledok pôsobenia uvedených faktorov – teda stret právnych poriadkov.

Práve stret právnych poriadkov považujeme za adekvátne kritérium, ktoré by malo podľa nášho názoru nahradiť dnes existujúci koncept medzinárodného prvku. Stret právnych poriadkov vnímame ako najvhodnejšie kritérium z viacerých dôvodov. Historicky, nejde o neznáme kritérium v našom MPS, keďže ako dôsledok kolízie princípu personality a princípu teritoriality sa stret právnych poriadkov ako dôvod pre uplatnenie noriem MPS využíval v období pred prijatím ZMPS. Z hľadiska aktuálneho uplatňovania ide o koncept, ktorý je všeobecne akceptovaný v priestore EÚ (výnimku predstavuje vnútroštátne právo Slovenskej republiky a Českej republiky). Čo do reflektovania existujúcich problémov s interpretáciou kritéria medzinárodný prvok a z toho plynúcej právnej neistoty ohľadne uplatnenia noriem MPS, sme presvedčení, že takýto problém pri koncepte stret právnych poriadkov nehrozí. Tento koncept totiž neponecháva žiaden priestor pre interpretáciu a rozdielny výklad. Stretom právnych poriadkov by podľa nášho názoru mala byť každá situácia, v ktorej v dôsledku kolízie právnych poriadkov v rámci právneho vzťahu prichádza do úvahy uplatnenie

minimálne dvoch právnych poriadkov. Irelevantné by pritom malo byť to, či k stretu právnych poriadkov dochádza výlučne na objektívnom základe, alebo či je stret právnych poriadkov výsledkom prejavenej vôle účastníkov právneho vzťahu. K uplatneniu noriem MPS by stret právnych poriadkov viedol automaticky. Prípadné riziko legalizácie obchádzania zákona skrz takýto koncept by bolo eliminované samostatným ustanovením všeobecnej časti MPS, v súlade s ktorým, ak by sa v čase určovania rozhodného práva ostatné prvky súvisiace so situáciou nachádzajú v Slovenskej republike, pričom kolíznou normou bolo určené iné než slovenské právo, takéto určenie rozhodného práva nemá vplyv na uplatnenie takých ustanovení slovenského práva, od ktorých sa nemožno odchýliť dohodou.

Použitá literatúra

1. BOGDAN, M.: *Private international Law as component of the Law of the Forum*. Leiden-Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012.
2. CALLIESS, G.P.: *Rome Regulations. Commentary*. Second edition. Wolters Kluwer. 2015.
3. CSACH K., GREGOVÁ ŠIRICOVÁ Ľ., JÚDOVÁ E.: *Úvod do štúdia medzinárodného práva súkromného a procesného*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer. 2018.
4. KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé*. 7. doplnené vydanie. Brno: Doplněk, 2009.
5. KUČERA Z., Tichý Ľ.: *Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním. Komentář*. Praha: Panorama. 1989.
6. LUBY, Š. : *Základy všeobecného súkromného práva*. III. vydanie. Šamorín :Heuréka. 2002.
7. LYSINA, P., ĎURIŠ, M., HAŤAPKA, M. a kol.: *Medzinárodné právo súkromné*. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck. 2016.
8. MAGNUS U., MANKOWSKI P.: *Brussel I regulation*. 2. revidované vydanie. Mníchov: Sellier European law publishers. 2012.
9. MALACKA, M.: *Kodifikace, unifikace, divergence a autonomie vůle stran*. In ROZEHNALOVÁ, N., DRLIČKOVÁ, K., VALDHANS, J. (Eds.) *Dny práva 2016 – Days of law 2016*. 2017.
10. ROZEHNALOVÁ, N.: *Instituty českého mezinárodního práva soukromého*. Praha: Wolters Kluwer, 2016.
11. TOMKO J., VALENTOVIČ Z.: *Medzinárodné právo súkromné*. Všeobecná časť. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského. 1978. s.116.
12. *Regulation of the European parliament and the Council on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II). Explanatory Memorandum*. Brusel. 2003. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0427:FIN:EN:PDF>

13. Zákon č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom v platnom znení
14. Zákon č. 91/2012 Sb. o mezinárodním právu soukromém
15. Zmluva o fungovaní Európskej únie
16. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 zo 17. júna 2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (Ú. v. EÚ L 177, 4.7.2008, s. 6 – 16)
17. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 z 11. júla 2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (Ú. v. EÚ L 199, 31.7.2007, s. 40 – 49)
18. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1215/2012 z 12. decembra 2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (Ú. v. EÚ L 351, 20.12.2012, s. 1 – 32)